

Cilt 1 / Sayı 1 / Ağustos 2021

Araştırma Makalesi

Halikarnas Balıkçısı'nda Akdenizlilik Kimliği

Furkan Öztürk

Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr., Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-1078-7498

furkanozturk@akdeniz.edu.tr

Öztürk, Furkan. "Halikarnas Balıkçısı'nda Akdenizlilik Kimliği". *KÜN: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 1.1 (Ağustos 2021): 42-56. DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.5>

Geliş Tarihi: 16.07.2021 / Kabul Tarihi: 25.08.2021 / Yayımlanma Tarihi: 15.09.2021

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Halikarnas Balıkçısı'nda Akdenizlilik Kimliği

Furkan Öztürk

Özet

Doğası, kültürü, mitolojisi, sanatı ve estetiğiyle Akdeniz, Türk edebiyatına önemli imkânlar sunmuştur. Türk edebiyatında Akdeniz'i bu yönleriyle algılayıp şiirsel bir söylemle kurgulayan önemli yazarlardan biri Halikarnas Balıkçısı'dır. Halikarnas Balıkçısı çalışmalarında işlevsel bir kavram olarak karşımıza çıkan Akdenizlilikle ilgili olarak Arşipel, doğa gibi izlekler Balıkçı'nın bütün külliyatına yayılır. Bu kavram ve izlekler Akdeniz doğasının, estetiğinin ve havza uygarlığının bir bakıma özüdür.

Bu çalışmada, Halikarnas Balıkçısı'nın Akdenizlilik tezi mercek altına alınmıştır. Bu amaçla, yazarın sözü geçen kavram ve izlekleri bütünüyle ele aldığı ve Şadan Gökovalı'nın büyük bir emekle hazırladığı *Altıncı Kıta Akdeniz* adlı kitabına odaklanılmıştır. Bu kitapta özellikle Balıkçı'nın Louis Bayle'e yazmış olduğu cevap mektubu ve "Akdeniz'in Ebedî Gençliği" adlı yazısı, üzerinde asıl yoğunlaşmış metinlerdir. Bunun yanında otobiyografik özellikteki *Mavi Sürgün* de bu konuların ele alınıp değerlendirilmesinde öne çıkan diğer bir yapıt olarak incelemeye dâhil edilmiştir. Bu metinlerde Balıkçı'nın nasıl bir kimlik kurguladığı, dünyadaki Akdeniz çalışmaları literatürünün eleştirel bir değerlendirmesi ve bu çalışmaların Türk edebiyatındaki tarihsel alımlanışı ışığında sorgulanmıştır. Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 20. yüzyıl başlarındaki Nev Yunanîlik tezinin Batılı araştırmacılardan esinlendiği yönler üzerinde durulduktan sonra, Balıkçı'nın içinde bulunduğu Mavi Anadoluculuk hareketinin özellikleri diğer yazarların metinleriyle karşılaştırmalı biçimde tartışılmıştır. Balıkçı'nın yaşam öyküsü de göz önünde bulundurularak metinlerinde yarattığı üslubun Akdenizlilik tezi ile ilişkisi aydınlatılmıştır.

Sonuçta, Balıkçı'ya göre, Akdeniz'in estetize edilmiş ve içselleştirilmiş bir mekân olduğu gösterilmiştir. Balıkçı'nın Akdenizlilik tezi çerçevesinde merkezîleştirdiği bu coğrafya, bir ışık metaforu etrafında Akdeniz havzasını aydınlatarak şiirsel bir imgenin kurucusu olmaktadır. Dolayısıyla Halikarnas Balıkçısı'nın Akdenizli olmanın ve bir kimlik bağlamında Akdenizlilik düşüncesinin âdeta poetikasını örmüş bir yazar olduğu gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kimlik, Türk edebiyatı, Akdeniz Havzası Uygarlığı, Akdenizlilik

Abstract

Mediterraneanist Identity in Halikarnas Balıkcısı

With its nature, culture, mythology, art and aesthetics, the Mediterranean has offered important opportunities to Turkish literature. One of the distinguished writers in Turkish literature who perceives the Mediterranean with these aspects and constructs it with a poetic discourse is Halikarnas Balıkcısı (Fisherman of Halicarnassus, pseudonym for Cevat Şakir Kabaağaçlı). In relation to “Mediterraneanism,” which appears as a functional concept in his works, themes such as Archipelago and nature are spread throughout Balıkcı’s entire corpus. These concepts and themes are, in a way, the essence of the Mediterranean nature, aesthetics and the basin civilization.

This article investigates the Mediterranean thesis of Halikarnas Balıkcısı. In order to achieve this, it focuses on his book *Altıncı Kıta Akdeniz* (The Mediterranean as the Sixth Continent), which is edited with great effort by Şadan Gökovalı, in which the aforementioned concepts are handled completely. It particularly deals with Balıkcı’s reply letter to Louis Bayle and his article titled “Akdeniz’in Ebedî Gençliği” (The Eternal Youthfulness of the Mediterranean) in the book. Besides that, it also takes into account the autobiographical *Mavi Sürgün* (Blue Exile) as it appears to be another work that stands out in the handling and evaluation of these issues. In these texts, it questions the identity Balıkcı constructs in the light of a critical evaluation of the Mediterranean studies world-wide and their historical reception in Turkish literature. After focusing on the aspects that Yahya Kemal Beyatlı and Yakup Kadri Karaosmanoğlu’s Nev Yunanîlik (Neo- Hellenism) thesis in the early twentieth-century inspired by Western researchers, it discusses the characteristics of the Mavi Anadoluculuk (Blue Anatolianism) movement in which Balıkcı was involved, in comparison to the works of other writers. Taking the author’s biography into account, it illuminates the relationship between the style he created and the Medi-terranean thesis he defended.

As a result it demonstrates that according to Balıkcı, the Mediterranean is an aestheticized and internalized space. The geography, which Balıkcı centralizes within the framework of the Mediterranean thesis, becomes the founder of a poetic image by illuminating the Mediterranean basin around a metaphor of light. Consequently, it reveals that Halikarnas Balıkcısı is a writer who has almost composed the poetics of the idea of Mediterraneanism in the context of identity and being Mediterranean.

Keywords: identity, Turkish literature, Mediterraneanism, Mediterranean Basin Civilization

Son on yılların en gözde konularından birini oluşturan kimlik kavramı, birey ve toplumu derinden etkilediği için varoluşsal bir sorun olarak belirmekte ve bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisini bir şekilde hissettirmektedir. Kişisel, sosyal, mesleki, cinsel, kolektif, etnik, dinsel, kültürel, yerel, ulusal, evrensel ve benzeri kimlik kurgu ve inşalarının yanı sıra sanat ve edebiyatta da kimlik ekseninde eskiden beri var olagelen, bitip tükenmeyen tartışmaların olduğu görülüyor.¹

Günümüz tarihyazımında çoklukla kabul gören bir söylem olarak Akdeniz havzası uygarlığı ve Akdenizlilik, yukarıda sözü edilen kimlik kurgularına kendiliğinden eklemelenir. Kuşkusuz bu söylemin günümüze değin popülerliğini sürdürmesinin altında, coğrafyacıların henüz daha on dokuzuncu yüzyılda Akdeniz hinterlandını incelemeye koyulmaları, seyahatlerin Akdeniz havzasında yaptıkları yolculukları okuyucuyla paylaşmaları ve zamanın Romantik şairlerinin ve dönem ressamlarının Akdeniz insanı, doğası ve iklimini şiirleştirmeleri ve resmetmelerinin oldukça önemli bir payı olduğu kabul edilir. Öte yandan Akdeniz odaklı coğrafya ve edebiyat okumalarına yirminci yüzyılda Fernand Braudel (1902-1985) ile birlikte tarihyazımının da katılması, böylelikle Akdeniz'in tarihsel, çevresel ve kültürel bir bütün olarak değerlendirilmeye başlanması ve yine bu çerçevede akademik araştırmaların hızla artıp pek çok ülkede Akdeniz araştırma enstitülerinin kurulması, Akdeniz havzasıyla ilintili çalışmalarını farklı bir kulvara taşımıştır.

Bütün bunların yanı sıra Halikarnas Balıkcısı'nın "altıncı kıta" adını verdiği Akdeniz havzası ve uygarlığına ilişkin dünyada ses getiren çalışmaların başlıcaları—başta Braudel'in yapıtları olmak üzere—Türkçeye kazandırılmıştır.² Akdeniz ve uygarlığıyla ilgili sözü edilen kitap külliyatı, Akdeniz'in doğa ve ikliminden tarihsel, kültürel mirasına değin geniş bir çalışma alanını içermektedir. Bu çerçevede bir kimlik olarak Akdenizlilik kavramı da bir görüş birliği, bir mutabakat olmaksızın ele alınan konulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bütün Akdeniz havza uygarlığı araştırmalarının yanı sıra başında Akdenizlilik, kimi idealistlerce dünyada kalıcı bir barışın tesis edilebileceği ütöpik bir mekân olarak düşünülmüş, kimi yazarlara göre ise Kuzey'in materyalist ve ideolojik aşırılıklarına karşılık bir Akdeniz sağduyusunu temsil etmiş ve Akdenizlilik kavramı bu çerçevede yorumlanmıştır. Öte yandan kimileri de bu kavramı "gerçek bir karşılığı olmayan, karmaşık ve müphem bir niteliğe sahip retorik imgelerle kurgulanan bir kavram (katakresis)" ve çoklukla Doğu Akdenizli entelektüeller tarafından Batı'ya eklemelenmek için kullanılan bir tez olarak okumayı yeğlemişlerdir.

Son zamanlarda bu konuda Arda Ekşigil tarafından kaleme alınan zihin açıcı bir yazının yayımlandığını ve bu konuyu bütün yönleriyle yokladığını özellikle belirtmeliyim. Ekşigil, Akdeniz ve Akdenizlilik düşüncesinin değişik dönem ve koşullarda, değişik güdülerle ve farklı biçimlerde yorumlanmış ve kurgulanmış olduğunu şöyle dile getirir:

Dimitar Bechev ve Kalypso Nicolaidis, Akdeniz kavramının masum bir tabir olmadığını, Akdenizlilik söylemlerinin Fas, İsrail ve Türkiye gibi değişik yerlerde Batı'yla sembolik bağları güçlendirmenin yanı sıra kendi yaşam alanlarında geri kalmış saydıkları topluluklardan uzaklaşmanın bahanesine dönüştüğünü

¹ Bu konuda seçmeli bir kaynakça için bk. Bilgin, *Sosyal Bilimlerin Kavşağında... ve Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*; Kortantamer.

² Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz...*; Braudel ve diğer., *Akdeniz: İnsanlar ve Miras ve Akdeniz: Mekân ve Tarih*. Ayrıca bk. Abulafia; Bradford; Broodbank; Crowley; Hentch; Matvejevic.

vurgulamıştır. Gerçekten de Akdenizlilik bir yandan bir evrensellik ve kozmopolitlik iddiası taşıırken, diğer taraftan bir öteki-leştirme ve ayrıştırma aracı olarak kullanılabilir. İlk görüşte masum bir plüralizm ve çokkültürlülük çağrısı olarak algı-lansa bile, zararsız ve popüler bir klişeler manzumesinden ideo-lojik bir silaha dönüşebilecek kadar dallı budaklı ve çetrefilli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Akdeniz’in bu “kullanış-lılığı”, Gayatri Spivak’ın belirttiği gibi, bir katakresis, yani “ger-çek bir karşılığı olmayan retorik bir imge” olmasından kaynak-lanır. Akdeniz, sınırları ve özellikleri tanımlanamayan, içi deği-şik koşullara göre doldurulup boşaltılan esnek ve muğlak bir ta-bir olarak kurgulandığı sürece, tarihçiler yalnızca bir denizin de-ğil bir kavramın, bir fikrin, bir hülyanın da izini ve evrimini sür-meğe devam edecektir. (82)³

Akdeniz insanı (*Uomo Mediterraneo*), Akdeniz ruhu (*Esprit Mediterranéen*), Güneyli ya-şam tarzı, *dolce vita*, sıcaklık, misafirperverlik, tembellik, maçoluk ve bohemlik, Akdenizlilik kimliği için benimsenen veya üretilen imajlar bütünü olarak yavaş yavaş popüler kültürün de birer enstrümanı hâline gelmiştir. Bütün bu yaklaşımların ışığında Akdenizlilik kimliği önceki binyılın daha kapalı bir Akdeniz oluşu nedeniyle Minos, Miken, Yunan, Mısır, Etrüsk ve Roma gibi Antik Çağ’ın büyük uygarlıklarında birleştirici bir kavram olarak kabul edilmesine karşın, günümüzde Akdenizlilik çoklukla karmaşık ve müphem nitelikli, mutabakata varılamayan bir kavram olarak değerlendirilmekte, Antik Dönem ve Orta Çağ’da karşılık bulan birlik içinde çeşitlilik nosyonundan şimdilerde o kadar kolay söz edilememektedir. Öyle ki sıcak Güney’e inen gezginler yerini turiste bırakmış, bir Akdeniz seyahati kültü oluşmuş, Akde-niz’in bir eğlence alanı olduğu izlenimi daha da artmış ve öte yandan insanlık yirminci yüzyı-lın sonlarından günümüze değin süregelen uluslararası gerginliklerle küreselleşen bir Akde-niz’e tanık olmuştur. Ayrıca Akdeniz’in fetihlerle, dinler arası çatışmalarla ve imparatorlukla-rın rekabetleriyle oluşmuş bir tarihe sahip olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağ-lamda David Abulafia, geçmiş-şimdi karşıtlığında Akdeniz havzası ile ilintili şunları söyle-mektedir:

“Akdeniz.” Bu kelimenin 21. yüzyıl başında insanın hemen ak-lına getirdiği şeyler nedir? Deniz ve güneş, palmiye ağaçları, açık pazarlar, huzur ve keyif, yani Jan Puy’un Savany’deki pazarı konu alan gailersiz tabloda çok iyi yansıttığı nitelikler. Günümüz turistlerinin kültürel anıtları unutmadığı doğru ama bunlar geç-mişe ait. Akdeniz’in fetihlerle, savaşı dinler arasındaki çatış-mayla ve imparatorlukların arasındaki husumetlerle doğmuş Batı uygarlığının beşiği olduğuna şimdilerde kafa yoran çok az kişi var. Artık dünyanın merkezi olmayan bu bölge sarsıntıların büyük ölçüde sona erdiği tatlı bir dinginlik diyarı. (11)

³ Yine bu çerçevede Akdeniz ve Akdenizlilik olgusunu mobilite kavramı bakış açısından değerlendiren önemli bir çalışma için bk. Tekeli.

Emel Kefeli'nin verdiği bilgilere göre, Akdenizlilik üzerine kafa yoran yazarlardan Amin Maalouf; Lübnanlı, Suriyeli, Filistinli Levantenlerin sürekli bir arayış ve çatışma içinde bulunmasını Doğu Akdeniz iklimi solumuş olmalarına bağlar. Venüs Khoury Ghata, sözü edilen bu kimlik konusunu Akdeniz ikliminin yazarlar ve edebiyat üzerine etkisi bağlamında değerlendirme yolunu tutar. Abdellatif Laabi bugün için Akdeniz'in birleştirici bir öge olmadığı ve Akdenizlilik kimliğinin bir moda olduğu tezini ileri sürer. Umberto Eco kendini bir Akdenizliden çok bir Avrupalı olarak görür. Bu çerçevede kimlik ekseninde Akdenizlilik kavramına farklı farklı bakış açıları ve yaklaşımların var olduğu hemen göze çarpar (Kefeli 39).

Bütün bu görüşlerin karşılığında Fransız Orta Çağ tarihçisi Georges Duby (1919-1996) gibi bilim insanları, Akdenizli insan tipini yetkin ve olgun nitelikleriyle konuşmasında, davranışlarında, dünyaya bakışında belli bir görgü, hoşgörü ve ölçüyü gözetken rafine bir insan tipi olarak öne çıkarır. Bu Akdenizli insan tipi, "güneş ülkesi" metaforuyla dillendirilen doğa ve iklimi ile Akdeniz havzasında yüzyıllardan bu yana damıtıla damıtıla billurlaşmış bir kültürün oluşturduğu bir terkinin sonucu olarak düşünülür. Duby'nin Akdeniz havzasını "uygarlığımızın dayandığı yüksek kültürün derin kaynağı" olarak nitelediği yazısındaki sözleri bunu doğrular niteliktedir:

Cleveland'da ya da Stockholm'de Krakov'da ya da Kiev'de insanların aklına Venedik, İstanbul, İskenderiye, Roma, Atina geldiğinde, içlerinde kaçma, mutlu bir denizin güneşli kumsallarına doğru yola çıkma isteği uyanır kuşkusuz; ama bu aynı zamanda, ister bilinçli, ister bilinçsiz, bir an bile olsa, o ana kaynağa, çocukluklarından beri kulaklarında yer etmiş bulunan doğurgan topraklara, üzerinde yarı-tanrıların, bizimkiler kadar soluk ve kaba olmayan yaşamlarını sürdürdükleri o yerlere dönme, ayak basma isteği olarak da düşünülemez mi? Daha güzel bir dil konuşan ve doğru oranları ortaya çıkarma yetisine sahip yetkin insanlar. Yetkin insanı düşlediğimiz, insan olmanın gururunu, mutluluğunu duyduğumuz anlarda, gözlerimizi hep Akdeniz'e çevirmez miyiz? (142)

Osmanlı-Türk entelijansiyası, Akdenizlilik düşüncesiyle ilk olarak Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin "Bahr-i Sefid Havza-i Medeniyeti" (Akdeniz Havzası Uygarlığı) tezi vesilesiyle tanışmış oldu. Yahya Kemal, klasik edebiyat kabul ettiği Divan şiirini (Baki'ler, Nedim'ler) ve Batı şiirini (Mallarmé'ler, Heredia'lar) bir potanın içinde eriterek ortaya "halis şiir" madenini çıkarmayı—beyaz lisan" ve "deruni ahenk" kavramları da bu çerçevede ele alınmalıdır—tahayyül ediyordu. Hatta bu iki edip, "Havza" adında bir dergi çıkarmaya karar vermişler, sözü edilen bu hareket fikrini Tevfik Fikret ve Cenab Şehabeddin'e de açmışlardı. Türk edebiyatı çevrelerinde çoklukla Nev-Yunanîlik (*Neo-Hellenisme*) adıyla bilinen bu fikir, Yahya Kemal'in Heredia ve Jean Moreas'tan derin bir biçimde etkilenmesiyle oluşmuştu.⁴

Ömer Seyfettin, Ali Canip gibi birçok Türk milliyetçisinin Yeni Helenizm ve bu hareket üzerinden yorumlanan Akdenizlilik fikrine sıcak bakmamaları okuru hâliyle şaşırtmayacaktır. Öyle ki Yahya Kemal ve Yakup Kadri, Ömer Seyfettin'in (1884-1920) "Boykotaj Düşmanı"

⁴ Bu konuda geniş okuma için bk. Tokar.

adlı hikâyesinde “neo-Bizanslar” tanımlamasıyla Mahmud Yüsri (Yahya Kemal) ve Nihad (Yakup Kadri) karakterleri olarak boy bile göstereceklerdi.⁵

Havza edebiyatının birtakım destekçileri olsa da bu yönelim, tarihsel koşullar nedeniyle (Balkan Savaşları ve Türk milliyetçiliğinin yükseliş dönemi) bir rüzgâr yakalayamamış, kısa soluklu bir edebî hareket olarak kalmıştır. Yahya Kemal’in ilgisinin yalnızca şiir ve edebiyatla sınırlı kalmadığı, söz konusu Bahr-i Sefîd hareketinin Batı uygarlığına ulaşma hülyasını da içinde barındırdığı Yakup Kadri’nin hatıratındaki şu satırlardan açıkça anlaşılmaktadır:

Şu halde ne yapmalıydı? Hayatta olduğu gibi edebiyatta da Garplılaşıma yolunda atılan adımları geri basıp divan edebiyatına mı dönmeliydi. Hayır; ömrünün on yılını Paris’te ve Paris’in Quartier Latin adını taşıyan bir kültür merkezinde geçirmiş olan o genç Türk şairinden böyle bir şey beklenemezdi. Kaldı ki, o kendisini ve Türk milletini ne Asyalı, ne de Şarklı telakki ediyordu. “Biz, Akdenizliyiz,” diyordu. “Bugünkü medeniyet ilk ışıklarını bu denizin kıyılarından saçmağa başlamış; insan ve insanlık tam ölçüsünü, tam değerini ilk defa burada bulmuştur. Garplılar bu hadiseye “Yunan mucizesi” adını veriyorlar. Halbuki, buna bir “Akdeniz mucizesi” demek daha doğru olur. Zira, Yunanlılara mal edilen fikir, sanat ve medeniyet unsurlarında, Mısırlılar başta olmak üzere, Akdeniz kıyılarında yerleşmiş bütün milletlerin payı vardır. Nitekim Yunan mitolojisinde yer almış bazı Tanrıların Asur’dan, Gildan’dan, Hindistan’dan göçüp gelme olduklarını bizzat eski Yunanlı tarihçiler itiraf ederler. Ancak şu var ki, birer “monstre” şeklindeki o Tanrılar Akdeniz ikliminde insani biçimlere girmiştir. Bunun gibi, Küçük Asya denilen Anadolu’dan ve Mısır’dan sızan medeniyet unsurları da yine burada aydınlığa kavuşmuş, yine burada tam ifadesini bulmuştur. Buna göre, Akdeniz’i bütün insani değerlerin eritilip süzülüp gittiği bir pota telakki edersek hiç de mübalağaya düşmüş olmayız. (122-23)

Yukarıdaki satırlara göz gezdiren bir okur, Yahya Kemal’in Akdeniz havzası uygarlığı ve Akdenizlilik tezine ilişkin görüşleriyle Duby’nin “uygarlığın dayandığı yüksek kültürün derin kaynağı” olarak nitelediği Akdeniz havzasına ilişkin düşüncelerinin hemen hemen örtüştüğünü kolaylıkla görecektir. Okur, yine ilerleyen sayfalarda, bir Bahr-i Sefîd hareketi niteliği taşımasa da Halikarnas Balıkcısı’nın (1886-1973) Akdeniz havzasına ilişkin düşünce ve yorumlarının pek çoğunda Yahya Kemal ile büyük bir fikir birliği içinde olduğuna da şahit olacaktır. Yahya Kemal ve Yakup Kadri ile başlayan Nev-Yunani yaklaşım, yıllar sonra halkçı bir içerikle yorumlanmış ve Akdenizlilik kimliğiyle şekillendirilmiş, Anadolu’ya özgü yeni bir hümanizma ve Rönesans anlayışıyla (Mavi Anadolu söylemi) temellendirilmeye çalışılmış ve böylelikle Akdenizlilik kavramını merkezine alan Bahr-i Sefîd hareketi, Halikarnas Balıkcısı, Azra Erhat (1915-1982) ve Sabahattin Eyuboğlu’nun (1908-1973) öncülüğünde on yıllar

⁵ Bu konuda bk. Ayvazoğlu 360-62; Yücel 255-88.

sonra Anadolu tarihi ve kültürüne eğilen özgün bir bakış açısına evrilmiştir. Bu düşünsel yönelim, milliyetçi söyleme karşı farklı bir alan açarak Batı medeniyetini var eden bütün değerlerin asıl kaynağının Anadolu olduğunu, bu topraklarda yaşayan bütün uygarlıkların bu kolektif kültürel birikimi miras olarak gelecek nesillere bıraktığını vurgulamaktaydı (Akyıldız 465-81; Şenol 105-24).

Türk edebiyatı tarihinde Akdeniz'i hem coğrafya hem de estetik anlayışı yönlendiren bir havza uygarlığı olarak alımlayıp bunları bütün yönleriyle işleyen Emel Kefeli olmuştur. Yazarın *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz* adlı kitabı, Akdenizlilik kavramını da değerlendiren çok önemli bir ilk çalışma niteliği taşımaktadır. Kefeli, bu kuşatıcı ve titiz incelemesinde, sürgün ve korsan mekânı olarak "Akdeniz"i incelemenin yanı sıra Ahmet Mithat Efendi, Cenab Şehabettin, Halide Edip Adivar, Refik Halit Karay, Halikarnas Balıkcısı, Falih Rıfkı Atay ve Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki Akdeniz coğrafyasını bütün yönleriyle ele alıp değerlendirir. Öte yandan Kefeli, Akdenizlilik kavramına bir üst kimlik olarak bakmakta, bu kimliğin iklim, doğa, kültür ve gelenekle şekillendiğini söylemektedir: "Bir medeniyetler kavşağı olan Akdeniz'de de bu tanıma uygun olarak Akdenizli kimliği değişim ve sapmalarla yüzyıllardır gelişerek ve değişerek varlığını sürdürmektedir" (37).

Akdeniz, kimi estetize edilmiş bir havza uygarlığı (Yahya Kemal, Yakup Kadri, Tanpınar vb.), kimi bir sürgün bölgesi (Magoza, Rodos, Midilli, Mondros, Malta ve Sardunya), kimi duyuş, his ve imgeleri coşturan bir tem (Salih Zeki Aktay, Necmettin Halil Onan, Arif Nihat Asya, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Melih Cevdet Anday, Edip Cansever, Turgut Uyar, Can Yücel vb.), kimi de bir korsan mekânı (*Hasan Mellah* vb. popüler tarihî korsan anlatıları) olarak belirmiştir. Türk edebiyatına çeşitli izlek ve imgelerle giren Akdeniz, hem anlatı hem de şiirde önemli bir çalışma alanı oluşturmıştır ancak bu bakir alanda yapılan araştırma ve incelemelerin hâlen yetersiz bir düzeyde olduğunu özellikle belirtmeliyim.

Yahya Kemal'in Darülfünundan öğrencisi olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Antalyalı Genç Kıza Bir Mektup" adlı mektubu da poetik bir metin olmasına karşın Akdeniz'e inmenin anlamını ve imkânını Antalya'nın kültürel-folklorik öğelerini içine katarak vermesi yönüyle konumuz açısından oldukça dikkate değerdir.⁶ Tanpınar'ın özellikle *Huzur*'da Mümtaz'a söylediği şu cümleler Akdenizlilik bağlamında değerlendirilecek olursa oldukça önem taşır:

Burası Akdeniz'di. Mümtaz Akdeniz'in ne olduğunu, nasıl bir hayat rahatlığıyla insanı kavradığını, güneşin, berrak havanın, ufkun çizgisine kadar uzanan her dalgayı, her kıvrımı kendi kenarıyla göze nakşeden serahatin, insanı nasıl terbiye ettiğini, ruhumuza nasıl doğduğunu, hülasa, üzümle zeytini, mistik ilhamla vazıh düşüncüyü, en çetin ihtiraslı, ferdi huzur endişesini el ele yürüten tabiatın mahiyetini sonra kitaplardan öğrendi. Fakat onları o yaşta bilmemesi, onlardan lezzet almaması demek değildi. Buradaki zamanı, hayatının sürüp giden kötü tesadüflerine rağmen onun için ayrı bir mevsim oldu. (32)

Şimdiye dek yapıtlarına değinilen Duby ile Yahya Kemal ve Tanpınar'ın söylediklerinde hemen bir ortaklık göze çarpıverir: Akdeniz iklimi, onunla paralel Akdeniz ekolojisi ve

⁶ Bu konuda geniş bir okuma için bk. Oral 58.

bunların terkihi bir Akdeniz insanı. Akdeniz güneşi ve denizinin Tanpınar'ın deyişiyle insanı hemencecik "kavrayıvermesi, terbiye etmesi"dir sözü edilen. Bu aynı zamanda bir "Akdenizli" insan tipi, diğer bir deyişle Akdenizlilik kimliği vurgusudur da.

Bütün sözü edilen yazarların dışında hem anlatılarında hem de düşünce yazılarında bir kimlik olarak Akdenizlilik kavramının gün yüzüne çıktığı yazar, hiç kuşkusuz Halikarnas Balıkcısı'dır. Ufuk açıcı yazısında Balıkcı'nın daha çok coğrafi- kültürel kalıtım esasında bir kimlik önerisinde bulunduğunu vurgulayan Nermin Yazıcı, Anadolu'nun bütün kültürel birikim ve olanaklarını sahiplenmeye dayanan söz konusu bu söylemin "Türk Tarih Tezi"nden farklı olarak kültürel etkileşimle oluşan, kaynaşmaya bağlı bir aktarım olduğunu dile getirir (165).⁷ Ayrıca, Yazıcı bu kimlik tasarısını meşrulaştırmak için Balıkcı'nın nasıl bir poetik söylem geliştirdiğini edebiyat kuramcısı Franco Moretti'nin *Mucizevi Göstergeler* adlı yapıtından hareketle şöyle açıklar:

Moretti, edebi söylemin tipik özelliklerinden birinin olgu ile değer, bilgi ile duygu arasında sıkı bir bağ kurması olduğunu söyler. Duygu ve yaşantı ile edebi söylem kazanan olgular ikna edicidir ve bu nedenle de toplumda pragmatik kültürün aracı olarak işlev kazanırlar. Bu aynı zamanda, yeni bir kimlik tasarısının meşrulaştıracak, benimsetecek popüler anlatılara duyulan ihtiyacı, edebiyatın kamusal alandaki rolünü ve önemini de göstermektedir. Halikarnas Balıkcısı'nın yazınsal alanında verdiği türlerde (hikâye/roman) coşkun doğa/deniz sevgisinin (ki bu pastoral bir doğa değildir tek başına, Batı medeniyetine beşiklik etmiş kültürel bir coğrafyadır) somutlaştırdığı kahramanlar, anlatı mekânlarının sürekli tarihsel geçmişleriyle bağlantılı kılınması, şiirsel bir dille yüceltilen tabiat ve erdemli insanlar, anlatıların arka planındaki kimlik önerisi ile yakın ilişki halindedir. (166)

Girit'te doğmuş, Paşa babasının görevi nedeniyle Atina'da bir sayfiyede (Faleron) deniz aynasından ilk defa denizin dibini görmüş ve bu manzarayı bilinçaltına yerleştirmiş, gençliğinde Rufai dervişlerini tanımış, işgal altındaki İstanbul'da cami cami, dağ tepe dolaşmış, öğrenimini sürdürdüğü Amerikan Robert College'de edebiyat hocalığı yapan Tefik Fikret'in öğrencisi olmuş, Oxford Üniversitesinde tarih okumuş, yurda döndükten sonra 1925 yılında asker kaçakları hakkındaki yazısı nedeniyle İstiklal Mahkemesine verilip üç yıl kalebent cezasına çarptırılmış, yaklaşık altı ayda Ankara'dan Bodrum'a sevki sürmüştür olan Cevat Şakir, şahsi masalını *Mavi Sürgün*'de kendine özgü harika bir Türkçeyle dile getirmiştir. *Mavi Sürgün*'ün sözü edilen ilk bölümü bu altı aylık sıkıntılı süreci (başına gelen türlü türlü işler, asker kaçakları, sıkıcı tren yolculukları, parasızlık, aşk mektubu kâtipliği, yaya tepilen Milas yolları, Bodrum'a varıncaya kadar peşini bırakmayıp bu yolculuğa eşlik eden öldürülme histerisi) ve sonunda Bodrum'a varışını ihtiva eder. Bu anlatıda en nihayet Bodrum'a vardığı ilk gün Cevat Şakir olarak girdiği deniz kenarındaki dört odalı kiralık evde Halikarnas Balıkcısı oluşunu lirik ve coşkulu bir dille anlatışı konumuz için oldukça önemlidir:

⁷ Yine bu konuda "genesis" kavramı ekseninde paralel bir okuma için bk. Belge.

Ben avluya girdim, sokak kapısını kapadım. Avludan denize açılan kapıyı açtım.

Heyy! Açılan kapı, birdenbire gözlerime ve gönlüme açık denizleri, kıyı ve adaları verdi. Batı göğünde, günün ufka veda edişi turuncu ve kıpkızıl çizgiler çekmişti. Onların üstünde Bodrum kalesi kapkara bir silüet kesinliğinde yükseliyordu. Kıyıda beyaz evler pembeleşmiş, denizin mavisi de koyu menekşe olmuştu. Dalgalar eve doğru gelirken, tepeleriyle güneşin son ışığını kapıyorlar, uçlarından kırmızı kırmızı kıvılcımlar savurarak, kapının iki adım ötesini pembe köpükleriyle yalıyorlardı. Köpükle kapı arasında, kum ve gümüş teller gibi parıltıdayan kuru yosunlar vardı.

Çocukluktan beri ilk defa çocuk gibi hıçkırarak hıçkırarak ağlayarak kapıya diz üstü düştüm. Şiddetle hayret ettim. İçimde hayranlık, gönül açıklığı, şükran, kıyamet kopuyordu. Parmaklarımı yosunlara, kumlara daldırdım. Güzel dünyanın kumlarını, deniz çakıllarını, yosunlarını, sanki inci pırlantaymışlar gibi yüzüme gözüme sürdüm, üstüme başıma avuç avuç akıttım. O deniz, o adalar güzellikte en aşırı hayalin cennet diye göz önüne getirilebileceğinden bir kat daha güzeldi. Hele o berrak gök, uzaklıklarda ne uysaldı! Denizi, asma yapraklarının fısıltısını duyuyordum. Burada ölmeyecek kadar kuru ekmek ve suyla yaşamak mutluluğunu özlüyordum.

Diz üstüne düşmek, bir çeşit fırlamak, havalanmaktır. Babîali yokuşunun boyunduruğuna vurulmuş olan Cevat, boş bir kalıp olarak yerde yığıla dururken, onun ortasında —içinde sanki bir milyar kuş, sevinçle cıvıldaşarak— **Halikarnas Balıkcısı** irkilip, dikilmeye koyuluyordu. Yerde bir kalıp kalıyordu. Onun içinden başka bir insan kalkıyordu. Yıllarca İsviçre’de yapılan Longine ya da Omega marka sağlam saatlere ve gündoğumu ve batımıyla ölçülen zamana göre Üsküdar’dan altı ay önce ayrılmıştım. Oysa ki yalan! Yerden kalkan “**Balıkcı**”, Üsküdar’dan binlerce yıl önce ayrılmıştı! Üsküdar çarşısından omuzları çökük olarak geçen adamdan, ta o kadar uzaktı ki. Oydu, ama tepeden tırnağa yepyeni... (156-57)

“Diyonizyak bir neşve”yle kaleme alınan bu satırlarda, işgal altındaki İstanbul’u hüznle arşınlayan, Babîali yokuşu ile Üsküdar arasında mekik dokuyan, altı aylık İstiklal Mahkemesi ve Ankara-Bodrum yolculuğu macerasını bütün zorluklarıyla iliklerine kadar yaşayan, omuzları çökük bir adamın arınmasına (*katharsis*) ve dönüşümüne tanık oluruz. Bu otobiyografik anlatı bütünüyle okunduğunda sözü edilen arınma ve dönüşümün onun yaşamında ne denli bir döngü ve kırılmaya vesile olduğu, bitmiş bir insanın kendini nasıl yeniden inşa ettiği hemen görülecektir. Balıkcı, Bodrum’da hiç hayal edemeyeceği yeni bir hayata başlayacak ve

yalnızca doğa ve kalemiyle tam bir verim ve boşalma hâlinde yaşam sevincini okura aktaracaktır. Kalebent olduğu için denize açılması yasak olmasına rağmen, denizi sahilden seyretmekle yetinecek, kendisini balıkçılığa, yazı yazmaya ve tercümelere verecektir.

Balıkçı'nın külliyyatına bu çerçeveden bakılınca onun resmettiği Akdeniz imgeleminin ve Akdenizlilik ile ilintili düşüncelerinin çıkış noktasının bir *katakresis*, yani sabit ve belirli bir karşılığı olmayan, içi değişik koşullara göre doldurulup boşaltılan esnek ve muğlak bir tabir olarak kabul edilemeyeceğini özellikle belirtmek istiyorum. Çünkü Lübnan'da frankofon Hristiyan-Arap çevrelerde gelişen Fenikecilik akımının temsilcilerinin ileri sürdüğü düşünceler; Mısırlı Taha Hüseyin'in genç yaşlarda kendini İslami ve Doğulu olarak değil, Akdenizli olarak tanımlayarak Batı'ya eklemelenme çabaları; İsraili Levantenlerin içe kapanma ve homojenleşme karşısında kozmopolit bir kimlik için Akdenizlilik kavramına sarılmalarına benzer yönelimler (Ekşigil 81-83), Balıkçı'nın kâinatında hiç yer tutmaz. Balıkçı'nın Akdeniz imgelemi ve Akdenizlilik üzerine düşünceleri hiç beklenmeyen bir sürgün neticesinde dönüşen sıra dışı bir yaşama, engin bir bilgeliğe ve sahip olduğu farklı formasyonların onu beslemesine dayanır. Hiç sözünü etmese de baba katilliği damgasının ruhunda açmış olduğu yara,⁸ işgal altında İstanbul buhranını duyumsama ve kendini yedi tepeli şehre vurma, İstiklal Mahkemesi ve kalebentlik sonrası Akdeniz, ona bir terapi mekânı olmuş; dingince, yıllar yılı, Akdeniz'in tadına vara vara bir yaşam sürmüştür. Bu nedenledir ki ömrünü âdeta bir misyoner gibi yaşam bütünlüğü veya farklılıklarıyla Akdenizli yaşam kültürünü, Akdeniz havzası estetiğini, sanatını ve mitologyasını anlatmaya hasreden Balıkçı, Akdeniz ve Akdenizlilik düşüncesini Şarklılık ve Garplılık arasında sıkışmış, iki arada bir derede kalmış ara nesil Osmanlı-Türk edipleri (Tanpınar'ın sözleriyle “şuur ve benlik buhranının çocukları”) gibi alımlamamıştır. Bu yönüyle onun Türk yazınına katkısının özgünlüğü, öz yaşam öyküsünü de içeren külliyyatına eğilen okur tarafından zamanla daha iyi takdir edilecek ve değerlendirilecektir.

Işık (Akdeniz aydınlığı) ve Arşipel'in yanı sıra Halikarnas Balıkçısı külliyyatına dağılan en temel ve yaygın izleklerden biri, Akdenizlilik kimliğidir. Sözü edilen bu izlek, Balıkçı'nın yapıtlarında kimi yoğun bir biçimde, kimi yer yer değinilerle metne ustaca yedirilmiş olarak görülür. Öte yandan Akdenizlilik, Balıkçı'nın şiirsel Akdeniz imgeleminin en kurucu öğelerinden biri olduğu gibi, diğer estetik unsurların da kaynağı olma işlevini yürütür. Balıkçı'ya göre, “insan varlığının ölçüsü” Akdeniz iklimi ve doğasıdır. Dünya üzerindeki bu “altıncı kıta”, Akdenizli insan tipi ve karakterini binyılları alan bir süreçte billurlaştırmış, böylelikle insanoğlu Akdeniz havzasında “kıvamını bulmuş” ve burada “anasının kucağındaki gibi rahat etmiştir”. Başka başka yapıtlarında rast gelinmesine karşın, Halikarnas Balıkçısı'nın sözü edilen kavramları bütünüyle ele aldığı yapıtı, Şadan Gökovalı'nın büyük bir emekle hazırladığı *Altıncı Kıta Akdeniz* adlı kitabıdır. Bu kitapta özellikle Balıkçı'nın Louis Bayle'e yazmış olduğu cevap mektubu ve “Akdeniz'in Ebedî Gençliği” adlı yazısı, üzerinde asıl yoğunlaşılması gereken metinlerdir. Gökovalı bu kitaba ayrıca L'astrado'nun (Dünya Düşünce Adamları Komitesi) başkanı Bayle'in Balıkçı'ya yazmış olduğu mektubu da koyar. Bayle, bu mektubunda Balıkçı'yı “dünya kültürüne sahip, olağanüstü bir Akdenizli” diye selamlar. Balıkçı ise cevabında “Aziz, Louis Bayle, Akdenizli kardeş...” diye karşılık vererek Toros Dağları'nı ve Akdeniz'in “pırlıl pırlıl, apak suyu”nu şiirleştirmeye koyulur. Balıkçı'ya göre, berrak Akdeniz, yılın bazı zamanlarında geceleri tamamıyla akkor, saydam ve aydınlıktır. “Dans eden sıvı bir

⁸ Bu konuda yetkin ve özgün bir yazı için bk. Oğuzertem.

fosfor denizi" olan Akdeniz'e girenin tüm bedeni, ışıklı bir maddeden yapılmış gibi parlaklaşır ve uçsuz bucaksız bir aydınlatma sunar. Balıkçı'ya göre bu, yaşamın şafak ve seheridir. Özellikle "ışık" metaforu etrafında dönen Akdeniz, Balıkçı'nın şu sözleriyle daha bir açıklık kazanır:

Bu ışık, başlangıç gülümsemesidir. Bu en büyük saflıktır. Gerçekte sanat ve şiir evreninin herkese, çevreye aşk ilan edişi olmasının bu? Böylece Akdeniz, derinliğine kadar inilemeyen aşk ve hayat uçurumu olmaktadır... İşte bu, doğmaya hazır günün aydınlığını, saydamlığını yaşıtan Altıncı Kıta'dır. (19)

Balıkçı, mektubun ilerleyen satırlarında, Akdeniz sabahında günün ışmasını Homeros'tan ödünç alarak şafak tanrıçası Eos mitosuyla verir. Sözü edilen, Balıkçı'nın yapıtlarına yayılan en temel ve yaygın izleklerden biri olan ışık (Akdeniz aydınlığı) metaforunun farklı bir yansımasıdır. Buna göre şafak tanrıçası Eos, gül parmaklarıyla yavaşça gün kapısının iki kanadını aralamakta, güneş olanca görkemiyle ufukta yükselmektedir. Aydınlık, altıncı kıtayı tamamen kaplamakta, kıta bu hâliyle sonsuzlukla bile kıyaslanabilmektedir. Balıkçı'ya göre bu, aydınlığın çağlar süren birikimidir (20).

Şiirsel Akdeniz betimlemelerinden sonra, Halikarnas Balıkcısı'nın altıncı kıtanın iklimi ve insan üzerine etkisini —soğuk iklim insanları karşıtlığında— dile getirdiği görüşleri, Fransız Orta Çağ tarihçisi Duby'i hatıra getirir niteliktedir:

Bu iklim, insan varlığının ölçüsüdür. Akdeniz iklimini kışın palto ve sobayla, yazın bir conditionerle düzeltmeye çalışmaya gerek yoktur. Burada yalınkat giysiyle, yılın dört mevsimini geçirebilirsiniz... Bunun aksi olan soğuk iklim insanlarını alın: bunları Akdeniz'e yerleştirin. Beş yıl sonunda kemiklerinin iliklerine kadar Akdenizli olacaklardır. Güneş, gökyüzü, bulutlar, şimşekler ve deniz onlara, kendi yurtlarından daha yakın olacaktır. İnsanoğlu Akdeniz'de, anasının kucağındaki kadar rahattır. (23)

Akdeniz ikliminin bir Akdeniz insanı oluşturmadaki etkisinin yanı sıra bir Akdenizli karakterinin "nasıl"lığını da irdeleyen Balıkçı, Dante'nin İtalya için söylediği "Evet'in güreldiği güzel ülke" tanımlamasının altıncı kıta için de geçerli bir söz olabileceğini söyler. Akdenizli karakterinin "hayır"dan çok "evet" demeye yatkın olduğuna değinir. Gönüllerde her zaman "evet" demek istendiğini, "evet" demenin çok kolay olduğunu, aksine "hayır" deyince bir sıkıntı duyulacağını belirttikten sonra altıncı kıtanın "evet, evet ülkesi" olduğunu da ekler (24). Balıkçı'nın Bayle'e mektubundaki bütün alıntılarda, bir kimlik ekseninde Akdenizlilik kavramının olumlayıcı bir karaktere sahip niteliği, yaşama pozitif bakan bu insan tipinin oluşumunda Akdeniz ikliminin büyük bir etkisi olduğu düşüncesi yoğun olarak vurgulanmaktadır.

Halikarnas Balıkcısı, Akdenizlilik kavramı etrafında dönen bu düşüncelerini *Carrefour* dergisinde yayımlanan "Akdeniz'in Ebedi Gençliği" adlı yazısında, farklı biçimlerde ele almaktadır. Özellikle "verimli hilal" dediği Doğu Akdeniz'i "uygarlık şafağı" olarak nitelemekte, Sümerler'in Akdeniz kıyıları için söylediği "güneş bahçesi" sözünü, yine dünyayı aydınlatma bağlamında değerlendirmektedir. Balıkçı bu yazıda, Girit'ten Homeros'a, Olimpos

Tanrılarında “üç büyük modern din”e birçok konuya eğilir ve bütün bu değiniler döner doluşır yine “Akdeniz aydınlığı”nda düğümленiverir. Halikarnas Balıkcısı’na göre Akdenizliler, ortalığı bütün gün iç açıcı ışıqlıyla aydınlatan “güneşin çocukları”dır. İnsan, akıp giden Akdeniz aydınlığı altında âdeta kendini kaybederek coşkuya kapılmakta, “diyonizyak bir neşve”yle coşmaktadır (*Altıncı Kıta Akdeniz* 56). İnsanın ölçüsünü Akdeniz olarak gören Halikarnas Balıkcısı, Akdeniz güneşini şiirsel bir dille değerlendirip Akdeniz ışıqlı ve aydınlığının, görülene bir şair hülyası ve şiirsel bir imaj vereceğine ilişkin şunları kaydeder:

İşte, Akdeniz’i kendine özgü kılan güneş. Işıqlı üstüne düştüğü nesneleri aydınlatmakla kalmaz, görülene bir şair hülyası verir. Yani Akdeniz güneş, aydınlattığı gerçek varlıklara şiirsel imaj verir. Bu yalnızca, Akdeniz’in güney ve kuzey kıyıları için bir gerçektir. Ve bu, en az 8 bin yıllık insanoğlu tarihinin anılarını saklamaktadır (57).

Sonuç olarak, Akdeniz havzası uygarlığı tezinden hareketle Akdenizlilik izleğini kendi imbiğinden geçiren Balıkcı, onu estetize edilmiş bir formda külliyatını oluşturan bütün kitaplara belirli ölçülerde yaymıştır. Oldukça işlevsel bir biçimde ele alınıp işlenen Akdenizlilik kimliği, özellikle Arşipel ve ışıqlı (Akdeniz aydınlığı) izlekleriyle beraber düşünüldüğünde Balıkcı’nın açık ve berrak zihninde daima çok önemli bir yere sahip olmuştur. Balıkcı’nın bu edebî ve kültürel birikimi, Akdeniz’in çeşitli izlek ve imgelerle algılanması ve konunun yeni bakış açılarıyla incelenmesi yönüyle Türk edebiyatına önemli olanaklar sunmaktadır. Bununla birlikte, Balıkcı’nın sözü edilen yapıtları doğa, aydınlık, uygarlık, Akdenizlilik kimliği, Akdeniz estetiği, Akdeniz sanatı ve Akdeniz mitologyası bakış açılarından değerlendirilecek olursak Braudel’den günümüze hatırı sayılır bir ilerleme kaydeden Akdeniz uygarlıkları çalışmalarına özgün bir katkı sağlanacağına inanıyorum.

Kaynakça

- Abulafia, David. "Akdeniz Nedir?". *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*. Haz. David Abulafia. Çev. Raşit Çavuş. İstanbul: Oğlak Yayınları, 2004. 11-32.
- Akyıldız, Kaya. "Mavi Anadolucuk". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. Cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002. 465-81.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Yahya Kemal – "Eve Dönen Adam": Ansiklopedik Biyografi*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Belge, Murat. "Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı". *Birikim* 210 (2006): 35-45.
- Bilgin, Nuri. *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık, 1994.
- Bilgin, Nuri. *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- Bradford, Ernle. *Akdeniz: Bir Denizin Portresi*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.
- Braudel, Fernand. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. 2 cilt. Çev. Mehmet Ali Kılıç. Ankara: İmge Yayınları, 1993.
- Braudel, Fernand ve diğer. *Akdeniz: İnsanlar ve Miras*. Çev. Aykut Derman. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Braudel, Fernand ve diğer. *Akdeniz: Mekân ve Tarih*. Çev. Necati Erkut. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Broodbank, Cyprian. *Orta Deniz'in Yapımı: Başlangıçtan Klasik Dünya'nın Doğuşuna Kadar Akdeniz'in Tarihi*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Crowley, Roger. *İmparatorlukların Denizi Akdeniz*. Çev. Cihat Taşcıoğlu. İstanbul: April Yayıncılık, 2008.
- Halikarnas Balıkçısı. *Altıncı Kıta Akdeniz*. Haz. Şadan Gökovalı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1982.
- Halikarnas Balıkçısı. *Mavi Sürgün*. Ankara: Bilgi Yayınları, 2012.
- Hentch, Thierry. *Hayali Doğu: Batının Akdenizli Doğuya Politik Bakışı*. Çev. Aysel Bora. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. "Yahya Kemal". *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010. 113-48.
- Kefeli, Emel. *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*. İstanbul: 3F Yayınları, 2006.
- Kerman, Zeynep. *Tanpınar'ın Mektupları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Kortantamer, Tunca. "Türk Edebiyatında 'Gelenek ve Modernlik' Tartışmaları Üzerine". *Eski Türk Edebiyatı: Makaleler*. Haz. Şerife Yağcı ve Fatih Ülken. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004. 98-112.
- Matvejevic, Predrag. *Akdenizin Kitabı*. Çev. Tolga Esmer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Oğuzertem, Süha. "'En Soylu Vahşi': Balıkçı'nın Yaşam Yazısının Bugünkü Anlamı". *Eleştirir-ken*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018. 57-87.
- Oral, Mustafa. *Akdeniz'in Diliyle: Antalya Tarihinden Sayfalar*. İstanbul: Kavis Kitap Yayınları, 2009.
- Şenol, Mahmut. "Medeniyet Tartışmalarında Mavi Anadoluculuk Akımının Yeri". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 6 (2009): 105-24.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

- Tekeli, İlhan. "Akdeniz, Akdenizlilik ve Mobilite". *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi* 3 (2018): 7-29.
- Toker, Şevket. "Edebiyatımızda Nev-Yunanîlik Akımı". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* I (1982): 135-65.
- Yazıcı, Nermin. "Halikarnas Balıkcısı'nın Yazınsal Eserlerinde Türk Kimliğine İlişkin Söylemler". *Türkbilig* 22 (2011): 163-70.
- Yücel, Hasan Âli. *Edebiyat Tarihimizden*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.